

הפורום להשכלה גבוהה של "בשער" ומוסד שמואל נאמן

מפגש בנושא:

על גבולות חופש הביטוי במרחב האקדמי בעקבות ה-7/10

דוח מסכם

על גבולות חופש הביטוי במרחב האקדמי בעקבות ה-7/10

מפגש במסגרת הפורום להשכלה גבוהה
של ארגון בשער – קהילה אקדמית למען
החברה בישראל ומוסד שמואל נאמן
27 בדצמבר 2023

דוח מסכם

מרץ 2024

סיכמה: אושרת כץ שחם
ערכה: סימה ציפרפל
מוסד שמואל נאמן

ועדת ההיגוי של הפורום להשכלה גבוהה:

פרופ' שמעון ינקלביץ' – יו"ר, ובסדר א-ב: ד"ר ורד אריאל נהרי, פרופ' יערה בר-און,
פרופ' חגית מסר ירון, פרופ' שמעון מרום, פרופ' אהרן צ'חנובר, מר עמוס שפירא

אין לשכפל כל חלק מפרסום זה ללא רשת מראש ובכתב מהפורום להשכלה גבוהה, מלבד לצורך ציטוט של קטעים קצרים במאמרי סקירה ופרסומים תוך ציון מפורש של המקור. הדעות והמסקנות המובאות בפרסום זה הן על דעת משתתפיו. ות המפגש ואינן משקפות בהכרח את דעת בשער ומוסד שמואל נאמן

דו"ח מסכם למפגש מקוון שנערך ב-27.12.23 בנושא:

על גבולות חופש הביטוי במרחב האקדמי בעקבות ה-7/10

יו"ר והנחייה:

פרופ' נטע זיו, סגנית הנשיא לשוויון, מגוון וקהילה, אוניברסיטת תל אביב

פרופ' עלי זלצברגר, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה ועמית מחקר בכיר
במוסד שמואל נאמן

פרופ' חגית מסר-ירון, יו"ר "בשער", אוניברסיטת תל אביב.

[קישור להקלטת המפגש](#)

סיכמה: אושרת כץ שחם
ערכה: סימה ציפרפל

תוכן העניינים:

3.....	תמצית
	חופש הביטוי במרחב האקדמי - מהו המרחב האקדמי? ומהם גבולות חופש הביטוי
4.....	במרחב הזה?
6.....	מהלך הדין
6.....	ברכות
8...	תמונת מצב באקדמיה הישראלית מהשבת השחורה של ה-7/10 ובמהלך המלחמה...
8.....	תמצית
10.....	סבב ראשון: תיאור האירועים
14.....	סבב שני: לקחים מהאירועים
	חופש הביטוי במרחב האקדמי - מהו המרחב האקדמי? ומהם גבולות חופש הביטוי
17	במרחב הזה?
17.....	תמצית
20.....	סבב ראשון: על חופש הביטוי במרחב האקדמי
24.....	סבב שני: התייחסות הדדית לגישות שהוצגו
26.....	דין

מסמך זה הוא דו"ח מסכם למפגש מקוון שנערך ב-27.12.23 על ידי הפורום להשכלה גבוהה של "בשער – קהילה אקדמית למען החברה בישראל" ומוסד שמואל נאמן למחקרי מדיניות לאומית. המפגש עסק בנושא **גבולות חופש הביטוי במרחב האקדמי הכולל את הקמפוסים והמרחב הדיגיטלי**, במטרה להגדיר גבולות להם תפקיד חיוני בשמירה על הערך הדמוקרטי הבסיסי של חירות האדם.

המפגש כלל שלושה מושבים: הראשון עסק בתמונת מצב באקדמיה הישראלית מהשבת השחורה של ה-7/10 ובמהלך המלחמה והשני עסק בחופש הביטוי במרחב האקדמי – מהו המרחב האקדמי? ומהם גבולות חופש הביטוי במרחב הזה? בכל מושב התקיימו שני סבבים של התייחסויות ודיון. במושב השלישי התקיים דיון בהשתתפות כל חברות וחברי הפאנלים וכן נענו שאלות מהקהל.

תמונת מצב באקדמיה הישראלית מהשבת השחורה של ה-7/10 ובמהלך המלחמה

- מושב זה התמקד באירועים ובהתמודדויות במוסדות האקדמיים בעקבות האירועים שהתרחשו ב-7 באוקטובר 2023 ובלחצים פנימיים וחיצוניים על המערכת האקדמית.
- נשמעו עדויות וניתוחים מנציגים של ארבעה מוסדות אקדמיים: אוניברסיטת חיפה, המכללה האקדמית כנרת, המכללה האקדמית הערבית לחינוך בחיפה ואוניברסיטת תל אביב.
- המוסדות התמודדו עם **דילמות ואתגרים** בעקבות המצב כגון, כיצד לאזן בין חופש אקדמי לאחריות חברתית, כיצד לטפל בתלונות והאשמות, כיצד להשתמש בתקנות ובמדיניות הקיימת, וכיצד לאלתר ולהחליט החלטות בתנאי קיצון.
- המוסדות השתמשו באמצעים ובכלים שונים כדי לאפשר את המשך החיים המשותפים בקמפוס ובהם כלים משמעתיים וכלים חינוכיים, שנחוו כגוזלים זמן רב יותר אך גם כיעילים יותר.
- המוסדות האקדמיים חשו בצורך לבצע רפלקציה, למידה וחשיבה מחודשת על תפקידם וזהותם בחברה הישראלית, על מדיניותם ונהליהם, על חובתם המוסרית והחינוכית ועל השפעתם והשלכותיהם.

חופש הביטוי במרחב האקדמי – מהו המרחב האקדמי? ומהם גבולות חופש הביטוי במרחב הזה?

- מושב זה התמקד בהגדרת המרחב האקדמי ובגבולות חופש הביטוי בו בהתאם לערכים, למשפט ולעקרונות החינוך. במושב השתתפו נציגים של שלושה מוסדות אקדמיים: **אוניברסיטת בר-אילן, האוניברסיטה העברית והמכללה האקדמית בית ברל.**
- הוצגו גישות שונות להתמודדות עם התבטאויות המעוררות קושי, החל מגישה הטוענת ש**חופש הביטוי הוא ערך עליון במרחב האקדמי**, ושהמוסדות האקדמיים צריכים להגן עליו בכל מחיר גם אם נדרש תיווך והסבר לתוכן השנוי במחלוקת, ועד גישה לפיה, **חופש הביטוי אינו אבסולוטי** ויש להגביל אותו במקרים של הסתה, השמצה, או הפרת חוק.
- נטען שלא נכון מצד המוסדות האקדמיים להפנות מבט ולהתעלם מההשפעה של התבטאויות מעוררות מחלוקת או לא ראויות. **חופש הביטוי הוא חלק מהחינוך האקדמי**, ולכן על המוסדות האקדמיים ללמד את הסטודנטים להשתמש בו באופן ביקורתי ומושכל, להקפיד על פתיחות לדיאלוג ולמגוון של דעות, ולא להיות חסינים לביקורת או לשינוי.

דיון

בחלק הדיון ניתנה הכרה לכך שקיימים הבדלים בין הגישות והפעולות של המוסדות האקדמיים השונים בהתמודדותם עם המצב שנוצר בעקבות אירועי השבעה באוקטובר, כולל בנוגע להטלת משמעת והגבלת חופש הביטוי של סטודנטים או הסגל. הוסכם שיש צורך למצוא איזון בין החופש האקדמי לאחריות החברתית, בין התקנות והנהלים לבין האלתור וההחלטות שמתקבלות בעקבות אירועים יוצאי דופן, כולל בהקשר של ההיבטים החוץ-אקדמי של כלל השחקנים במגרש האקדמי (למשל, פעילות ברשתות חברתיות).

יצירת דיאלוג, הכרה הדדית בין הקבוצות השונות בחברה וטיפול המרחב האקדמי כמקום שמחנך לפתיחות, העמקה ולמדנות הם שיסייעו בהתמודדות עם אתגרי העתיד.

הפורום להשכלה גבוהה של "בשער" ומוסד שמואל נאמן

מפגש מקוון בנושא:

על גבולות חופש הביטוי במרחב האקדמי בעקבות ה-7/10

המפגש התקיים ב- 27.12.23 | 21:00-19:00

תוכנית המפגש והדוברים.ות:

ברכות

ד"ר ורד אריאל נהרי, מנכ"לית "בשער"

פרופ' שמעון מרום, הפורום להשכלה גבוהה "בשער", הטכניון ומוסד שמואל נאמן

תמונת מצב באקדמיה הישראלית מהשבת השחורה של ה-7/10 ובמהלך המלחמה

המרחב וגבולות ההכלה והענישה מיד לאחר השבת השחורה ובמהלך המלחמה; לחצים פנימיים וחיצוניים על המערכת; דרכי ההתמודדות במוסדות השונים; האם המדיניות שוויונית?

יו"ר ומנחה: פרופ' נטע זיו, סגנית הנשיא לשוויון, מגוון וקהילה, אוניברסיטת תל אביב

דוברים.ות (סדר א-ב):

פרופ' גור אלרואי, רקטור אוניברסיטת חיפה

פרופ' סיביל היילברון, דקאנית הפקולטה למדעי החברה והרוח, המכללה האקדמית כנרת

פרופ' רנדה ח"יר עבאס, נשיאת ורקטור המכללה האקדמית הערבית לחינוך, חיפה

חופש הביטוי במרחב האקדמי - מהו המרחב האקדמי? ומהם גבולות חופש הביטוי במרחב הזה?

גבולות חופש הביטוי באקדמיה; מהו המרחב האקדמי; מה מקום המוסד בקביעת הגבולות ומרחב הענישה בכלל ובתקופת מלחמה בפרט; ערך הלימוד ורכישת השכלה במערך הענישה.

יו"ר ומנחה: פרופ' עלי זלצברגר, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה ועמית מחקר בכיר במוסד שמואל נאמן

דוברים.ות (סדר א-ב):

פרופ' אמריטוס נעם זור, המחלקה לפילוסופיה, אוניברסיטת בר-אילן

פרופ' ברק מדינה, הפקולטה למשפטים ולשעבר רקטור האוניברסיטה העברית

פרופ' יולי תמיר, נשיאת המכללה האקדמית בית ברל

דיון ושאלות מהקהל

מנחה: פרופ' חנית מסר-ירון, יו"ר "בשער", אוניברסיטת תל אביב.

ברכות

ד"ר ורד אריאל נהרי, מנכ"לית בשער

ד"ר ורד אריאל-נהרי, בוגרת אוניברסיטת תל אביב במדעי המדינה, מוסמכת האוניברסיטה בספרות ובעלת תואר דוקטור מהחוג לספרות עברית באוניברסיטת תל-אביב. בנוסף, היא בעלת תואר מוסמך במנהל עסקים.

המרחב האקדמי הוא לא מקום מבודד, הוא מיקרוקוסמוס של מה שקורה בחברה שבתוכה הוא מתקיים. מה שאנחנו רואים בו, אם דרך התקשורת, התנסות או הכרות אישית, מעורר דאגה למה שקורה בקמפוסים, ובראייה רחבה יותר גם למה שקורה ברמה החברתית וליחסים הרגשיים ממילא שבין החברה היהודית לחברה הערבית במדינתנו.

המפגש היום הוא תגובה של הפורום להשכלה גבוהה של 'בשער' ומוסד שמואל נאמן לאספקט מרכזי במציאות הקשה שאליה נקלענו אחרי השבעה באוקטובר, והצורך להעלות לדיון את הנושא החשוב של גבולות חופש הביטוי במרחב האקדמי.

פרופ' שמעון מרום, מנכ"ל מוסד שמואל נאמן למחקרי מדיניות לאומית

פרופסור מרום הוא חבר סגל בפקולטה לרפואה ובפקולטה להנדסת חשמל בטכניון. חתן מלגת Fulbright ומלגת אלון, שימש בעבר כראש המחלקה לפיזיולוגיה וביופיזיקה בפקולטה לרפואה בטכניון, ראש תוכנית רוטשילד-טכניון למצוינים ודיקן הפקולטה לרפואה. כיהן כסגן נשיא הטכניון לעניינים אקדמיים וכיום הוא מנכ"ל מוסד שמואל נאמן.

נושא המפגש הערב הוא גבולות. גבולות המרחב האקדמי חורגים מקרקע הקמפוס עמוק אל תוך המרחב הדיגיטלי וחשוב שנגדיר אותם. אם לא נגדיר את גבולות המרחב האקדמי, נמצא את עצמנו מתנגשים בערך יסוד של חברה דמוקרטית: חירות האדם. כאשר נגדיר את גבולות המרחב האקדמי נוכל להתמודד עם שאלת גבולות חופש הביטוי בו.

כשמדובר בהתבטאויות אסורות על פי חוק, האתגר העיקרי שלנו מצטמצם להבחנה בין המקום שלנו כמחנכים ובין מקומן של רשויות אכיפת החוק. התמונה מורכבת יותר כשמדובר בהתבטאויות קשות שאינן מהוות עבירה על החוק, חלקן, אגב, ראויות וחשובות גם אם לא נוחות לאוזן, אבל חלקן בפירוש

פוגעניות ואין להן מקום במרחב האקדמי. אנחנו נשמע תיאור של אתגרים איתם התמודדו כמה נושאי תפקידים במוסדות להשכלה גבוהה ונאזין לניתוח עיוני מפי מומחים. לטעמי, אסור לנו להסתפק בשרטוט של גבולות בין מה שקורה בחוץ למה שקורה בפנים האקדמיה. עלינו לבחון גם את עצמנו, סגל אקדמי וראשי המוסדות להשכלה גבוהה, כי משהו בתוך גבולות המרחב שאנחנו מופקדים עליו מאפשר התבטאויות לא ראויות, התבטאויות שמשקפות קושי להתמודד עם מציאות מורכבת. לא לגמרי ברור עד כמה אנחנו מציבים בפני התלמידים שלנו בימי שגרה חלופות ברורות לדלות ובוטות השיח שם בחוץ; עד כמה אנחנו מקפידים לפתח אצל התלמידים שלנו שפה איכותית ונקייה שמקנה מצע רגשי וקוגניטיבי בשל, שמאפשר לראות, להקשיב, ולגלות רגשות. לא ברור עד כמה אנחנו מממשים את האחריות שמונחת על הכתפיים שלנו לטפח את המרחב האקדמי בימי שגרה כמקום מחנך לפתיחות, העמקה ולמדנות; עד כמה אנחנו ערים לאחריות שלנו בגזרות הללו ולהשלכות של ההזנחה שלהן בעת שגרה. אם לא נקפיד בימי שגרה, על מה נלין במצבי קיצון כמו מלחמה, שאז נדחקים כולנו לקצוות.

מושב ראשון | תמונת מצב באקדמיה הישראלית מהשבת השחורה של ה-7/10 ובמהלך המלחמה

תמצית

סבב ראשון: תיאור האירועים במוסדות בעקבות אירועי ה-7.10

אוניברסיטת חיפה:

עם פרוץ אירועי ה-7.10 הפיצו סטודנטים באוניברסיטה תמונות והצהרות מטרידות התומכות בחמאס בפלטפורמות שונות. פרופ' גור אלרואי, בתפקידו כרקטור האוניברסיטה, הוציא מכתבי השעיה לתשעה סטודנטים עד לביורר בוועדת המשמעת שכונסה שלושה ימים לאחר מכן. לאור זאת, נשמעו תלונות בקמפוס מצד חלק מחברי הסגל על חריגה מתפקיד הרקטור. היעדר תקנות ספציפיות לאירוע משמעותי כזה הוסיף מורכבות. ההתכתבות בין פרופ' אלרואי לחברי הסגל הסלימה, הגיעה בסופו של דבר לעיתונות ועוררה סערה משמעותית. למרות המחלוקת, ההשעיה הובילה לשקט בקמפוס. פרופ' אלרואי הגדיר את הצעד בו נקט כצעד מידתי והכרחי כדי למנוע בעיות עתידיות עם הצהרות דומות.

המכללה האקדמית כנרת:

המכללה האקדמית כנרת היא מכללה קטנה עם רוב סטודנטים ערבים. יש בה מרכז לדו-קיום שעוסק בנושא הדו-קיום בקמפוס. לאחר המלחמה היו מספר תלונות נגד הסתה ותמיכה בטרור / חמאס ברשתות החברתיות, שטופלו על ידי ועדת משמעת. בהמשך ננקטו פעולות פדגוגיות ובהן, למשל, הקמת קווים חמים לסטודנטים ולאנשי צוות שחשו לא בטוחים או לא בנוח בקמפוס. בעקבות פעולות אלו המכללה חזרה ללמד בהצלחה בתחילת דצמבר 2023.

המכללה האקדמית הערבית לחינוך בחיפה:

המכללה האקדמית הערבית לחינוך בחיפה היא מכללה המחנכת מורים למגזר הערבי בישראל. נשיא המכללה, פרופ' ח'יר עבאס, יזמה פגישות עם הסגל האקדמי לאחר פיגועי ה-7 באוקטובר ואמרה כי במכללה לא היו אירועי הסתה, הודות לחינוך לאהבת האחר והמדינה ולהקפדה על מדיניות מכלילה לאורך השנים. במכללה פועל מרכז רב תרבותיות כבר משנת 1990 וכן 'המרכז להשתלבות מיטבית של הסטודנטים הערבים בבתי ספר במגזר היהודי' שפועל משנת 2021.

אוניברסיטת תל אביב

כמו באוניברסיטאות אחרות, גם המצב באוניברסיטת תל אביב היה מורכב לאחר אירועי ה-7 באוקטובר. לאוניברסיטה הגיעו מאות פניות, בעיקר על ביטויי תמיכה בחמאס או בטרור או הסתה נגד סטודנטים ערבים ברשתות החברתיות. האוניברסיטה החליטה להקים מערך ביהור וסיווג תלונות בראשות הנציבות לשוויון מגוון וקהילה. המדיניות היתה להמעיט בשימוש בהליך משמעותי, הכרה בזכות רחבה לחופש ביטוי והעדפת הפעלת אמצעים פדגוגיים על פני ענישתיים. מתוך כ-100 מקרים שטופלו שלושה מקרים בלבד הועברו לטיפול וועדות המשמעת. בדיעבד אנו רואים שההליך המשמעותי התברר כפחות יעיל להתמודדות עם התופעה. האוניברסיטה מצאה, שהדרך הטובה ביותר להתמודד עם הנושא היא לקיים דיאלוג עם הסטודנטים שהשמיעו אמירות בעייתיות מתוך הבנה, שחלקם פעלו בתמימות, לא הבינו מה עשו והתחרטו.

סבב שני: לקחים מהאירועים

הלקחים המשותפים לדוברים ולדוברות הם:

- אירועי ה-7 באוקטובר השפיעו בצורה משמעותית על הקהילה האקדמית, במיוחד על הסטודנטים והסגל שחוו פחד, טראומה ועוינות.
- המוסדות התמודדו עם דילמות ואתגרים בעקבות המצב כגון, כיצד לאזן בין חופש אקדמי לאחריות חברתית, כיצד לטפל בתלונות והאשמות, כיצד להשתמש בתקנות ובמדיניות הקיימת, וכיצד לאלתר ולעשות החלטות במקום.
- המוסדות השתמשו באמצעים וכלים שונים כדי לאפשר את המשך החיים המשותפים בקמפוס ובהם דיאלוג, חינוך, סדנאות, שיחות טלפון, זומים, מפגשים והרצאות.
- המוסדות האקדמיים חשו בצורך לבצע רפלקציה ולמידה כגון, חשיבה מחודשת על תפקידם וזהותם בחברה הישראלית, על מדיניותם ונהליהם, על חובתם המוסרית והחינוכית ועל השפעתם והשלכותיהם.

השוני בנישות השונות התבטא בעיקר ב:

- מידת ואופי המעורבות של המוסדות האקדמיים בתחום החברתי והפוליטי, ומידת הפרדה או האינטגרציה בין ההיבט האקדמי והלא-אקדמי של השחקנים האקדמיים.
- היחס והגישה להיבטים המשפטיים או השיפוטניים של חופש הביטוי, והיחס לסמכות וללגיטימציה של המוסדות האקדמיים להטיל משמעת או להגביל את ביטויי הסטודנטים או הסגל.

- מידת ההכרה בשונות בתוך הקהילה האקדמית בין הסטודנטים והסגל היהודי והערבי, הרגישות והעדינות הנדרשות להתמודדות עם שונות זו, והצורך שחש המוסד ביצירת בדיאלוג והכרה הדדית בין הקבוצות המגוונות בחברה.

מהלך המושב:

יו"ר ומנחה: פרופ' נטע זיו, אוניברסיטת תל אביב

פרופסור נטע זיו היא סגנית הנשיא לשוויון, מגוון וקהילה באוניברסיטת תל אביב, היא פרופסור בפקולטה למשפטים והמנהלת האקדמית של תוכנית קרסו הגר למחקר ופיתוח דיור חברתי. במסגרת תפקידה ריכזה את כל הפעילות בנושא חופש הביטוי בקמפוס אוניברסיטת תל אביב החל מהשבעה באוקטובר.

הסוגייה הזו של גבולות חופש הביטוי תפסה את המוסדות האקדמיים לא מוכנים. הם לא התארגנו ולא התכוננו לסיטואציה הזו. הם היו קצת ב"הלם" ובמצב של *moral panic*. האווירה ציבורית דרשה וציפתה להבעת פטריוטיות ונאמנות מוחלטת ולאחדות ללא מקום להבעת דעה מנוגדת. ברקע הזה נשאלת השאלה, **מה אנחנו כמוסדות אקדמיים מוכנים לשאת ומה לא, ומה אנחנו צריכים לעשות בנושא של ביטוי ודיבור שאיננו אקדמי. לא מדובר בחופש אקדמי אלא בחופש הביטוי של קהילת הקמפוס, סטודנטים מרצים.**

סבב ראשון: תיאור האירועים

פרופ' גור אלרואי, אוניברסיטת חיפה

פרופסור גור אלרואי הוא רקטור אוניברסיטת חיפה. הוא היסטוריון שמתמחה בתולדות העם היהודי בעת החדשה, הוא היה הדיקן של הפקולטה למדעי הרוח. מייסד ועומד בראש תכנית רוזרמן ללימודי יהדות ארצות הברית, ומומחה להגירה יהודית. שימש פרופ' אורח ב-NYU ובקולומביה. לאחרונה יצאה סיפרו 'ולא נודע מקומם', סיפורם של שישה נעדרים בקרבות תש"ח.

חברת סגל מהפקולטה לחינוך באוניברסיטת חיפה כתבה לגבי אירועי ה-7.10: "ממש כשם שקשה להכניס את האירוע לתוך שפה, קשה להכניסו לתוך הקשר. אפשר כמובן לשבצו בתוך הנרטיב ההיסטורי של הסכסוך, עם זאת, יש ברדיקליות של האירוע הזה משהו החורג מהנרטיב ההיסטורי, משהו שאיננו ניתן, או לפחות איננו ניתן במלואו למיקום בתוך הרצף הלינארי של סיבה ומסובב. משהו שהופכו זר לכל ניסיון להסבירו."

- כאשר התחילו אירועי שבת ה-7.10 היה ברור שזה אירוע שונה מכל מה שהכרנו.

- ביום ראשון, 8.10 הקימה האוניברסיטה צוות חירום במטרה להיערך לקראת הבאות מתוך הבנה את גודל האירוע.
- במקביל התחילו להגיע צילומים, גם מתוך קבוצות וואטסאפ וגם מתוך רשתות חברתיות, של התבטאויות של סטודנטים שמעלים תמונות ותומכים בחמאס ובמעשיו.
- כדי לעצור מיד את ההתבטאויות פרופ' אלרואי הוציא מכתב השעייה לתשעה סטודנטים שהביעו תמיכה בחמאס, עד לבירור.
- שלושה ימים לאחר מכן הוגשה תלונה לוועדת משמעת, ובזה הסתיים הטיפול של פרופ' אלרואי.
- עלתה טענה, שפרופ' אלרואי כרקטור חרג מסמכותו והשעה סטודנטים ללא ועדת משמעת.
- באותה העת התובע בוועדת משמעת היה בצו שמונה ואי אפשר היה לפנות אליו. התקנון האוניברסיטאי לא התייחס לאירוע כדוגמת השבעה באוקטובר. זה לא היה סתם עוד אירוע מבחינת הנפיצות שלו ומבחינת חומרת המעשים.
- החלה התכתבות בין פרופ' אלרואי לחברי סגל, וחברי הסגל דאגו להוציא את זה לתקשורת. זה גרם ל'פיצוץ' פומבי שיכול היה להיפתר בשיחה במקום במכתב.
- בסופו של דבר, בעקבות ההשעיה, הקמפוס הפך להיות יותר שקט ולא סוער.
- פרופ' אלרואי רואה בהשעיה מעשה מידתי ונכון שחסך בהמשך צרות עם התבטאויות דומות.

פרופ' סיביל היילברון, המכללה האקדמית כנרת

פרופ' סיביל היילברון היא דיקנית הפקולטה למדעי החברה והרוח במכללה האקדמית כנרת. תחומי המחקר העיקריים שלה הם יזמות של מיעוטים מהגרים ונשים, הגירה ושילוב חברתי והתעמרות בארגונים. פרופסורית אורחת ב-ZHAW בציריך שוויצריה ובאוניברסיטת ברמן בגרמניה.

- המכללה האקדמית כנרת היא מכללה קטנה בפריפריה הצפונית עם כ-2,000 סטודנטים, כאשר 62% של מסטודנטים הם דוברי ערבית מהחברה הערבית.
- המכללה עוסקת באופן שוטף בשאלה של החיים המשותפים בקמפוס. המכללה הייתה, במידה מסוימת, מוכנה לתגובות שלאחר שבת ה-7.10, בגלל שהוקם בה 'המרכז לחיים משותפים' אחרי אירועי מאי 2021 מתוך תפיסה שהמפגש בין סטודנטים מהחברה היהודית לערבית הוא טעון וצריך לטפל בו.
- בשבועיים הראשונים לאחר שבת ה-7.10 היו שישה מקרים של תלונות נגד הסתה לתמיכה בטרור / חמאס באינסטגרם, בפייסבוק וכו'. תלונות אלו טופלו במערך של ועדת משמעת שמאוד משומן, ואני חושבת שזה לא הדבר החשוב, אבל טיפלנו בזה בוועדת משמעת. בתהליך היו מעורבים עורכי דין משני הצדדים ואף הופעלה ועדת ערעור שבמקרה אחד החליטה לשנות את העונש ולהשאיר את הסטודנטית בקמפוס עם אזהרה.

- המכללה החלה לעבוד עם מערך פדגוגי שלם בערך שלושה-ארבעה שבועות אחרי אירועי השבת השחורה. פעולות המערך כללו הקמת קו חם בערבית ובעברית לסטודנטים, הקמת קו חם לסגל האקדמי, וקו חם לסגל המנהלי שהרגישו לא בנוח ולא בטוח בקמפוס.
- גם סטודנטים רבים מהחברה הערבית הביעו תחושה של אי ביטחון לגבי חזרה לקמפוס. הקמפוס חזר ללמד בהצלחה מהשלישי לדצמבר. ההחלטה לחזור לקמפוס היא נכונה.
- צריך להתכונן ולעשות מהלכים לקראת מפגש מחודש בקמפוס, אבל לא צריך לפחד ממפגש כזה.

פרופ' רנדה ח'יר עבאס, המכללה האקדמית הערבית לחינוך בחיפה

פרופ' רנדה ח'יר עבאס היא נשיאה ורקטור המכללה האקדמית הערבית לחינוך בחיפה. מומחית בחינוך לאזרחות, עיצוב הזהות בחברה רב תרבותית, מנהיגות חינוכית, חברה רב תרבותית, פערים בינלאומיים, השכלה גבוהה ומעמד האישה.

- למחרת השבת השחורה, בשמונה באוקטובר, דבר ראשון על הבוקר פרופ' ח'יר עבאס קיימה ישיבה עם כלל 198 חברי הסגל האקדמי במכללה, כדי להעלות בפניהם את כל מה שקרה, בכדי לדעת ולחשוב כיצד להתקדם הלאה.
- האווירה החינוכית במכללה האקדמית הערבית לחינוך בחיפה, המונה מעל ל- 8,000 סטודנטים שמגיעים מכל הארץ, שמה דגש על בניית האדם הערכי שאוהב את המולדת ואת השייכות שלו למדינה. לכן, פרופ' ח'יר עבאס לא נתקלה בשום אירוע הסתה, לא בקרב הסטודנטים ולא בקרב המרצים. פרופ' ח'יר עבאס מייחסת זאת לחינוך לאהבת האחר, להיות קודם כל ישראלי, להבנה שמדינת ישראל היא הארץ של כולם וכולם מחויבים להגן עליה.
- גם בתקופת הקורונה וגם באירועי 2021 לא היו במכללה אירועי התקוממות או הסתה נגד המדינה. במכללה יש אווירה של הכלה: יש מרצים יהודים לצד דרוזים, נוצרים, מוסלמים ובדואים כמעט בצורה שווה, יש 50%-50% נשים וגברים, מרצים וגם סגל מנהלי. המכללה מהווה מודל לקיום יחדיו.
- נקודת המוצא במכללה היא שתמיד מותר וראוי בחברה דמוקרטית להביא ולהציג חילוקי דעות, אבל לטפל בהם באמצעות דיאלוג ובאמצעות כלים פדגוגיים שיעזרו לרכך את הדעות ולהביא להכלה והכרת האחר.
- יש במכללה מרכז רב תרבותיות שפועל כבר משנת 1990. פרופ' ח'יר עבאס מקפידה לטפח את המרכז ולקיים שם הרצאות וכנסים.
- בנוסף, הוקם במכללה, בשנת 2021, 'המרכז להשתלבות מיטבית של הסטודנטים הערבים בבתי ספר במגזר היהודי'. המרכז מדגיש, שכדי להיות חלק מהחברה הישראלית בכללותה אי אפשר להכיר אותה רק מספרים, אלא צריך להכיר לדעת את המנהלים ואת הדברים הסמויים מהעין, לא

רק מבחינה התנהגותית אלא גם מבחינת מחשבה. רק ככה אפשר להתמודד בתוך החברה היהודית כשווה בין שווים.

- אם נותנים במוסדות האקדמיים את המרחב לשיח לדיאלוג ולדין תמיד אפשר להגיע למצב של הבנה הכלה, סובלנות ואהבה.

פרופ' נטע זיו, אוניברסיטת תל אביב

- באוניברסיטת תל אביב הסיפור היה יותר מורכב. החל מהשמונה באוקטובר, התחיל שטף של תלונות. בערך שני שלישי מהן היו על תמיכה בחמאס או תמיכה בטרור ושליש היו מהצד השני על הסתה נגד סטודנטים ערבים. מדובר בעשרות מיילים בשעה, וההרגשה הייתה של מבול של תלונות ושלא ברור מה לעשות.
- ההחלטה הראשונה הייתה שתהיה כתובת אחת לכל הפניות האלה, כי היו מקרים שהגיעו על אירוע אחד 30 תלונות. הוחל בריכוז הפניות וסידורן.
- התברר, כי מדובר בכ-90 אירועים שנדרש לטפל בהם, חלק מהם אירועים מורכבים.
- הסטודנטים לא היו בקמפוס, מדובר בהתבטאויות ברשתות החברתיות הפרטיות של הסטודנטים, בטוויטר, בפייסבוק ובאינסטגרם. מדובר בפוסטים שהסטודנטים מעלים, משתפים או עושים לייקים, הרבה מאוד תנועה בזירה הזו.
- הוחלט למיין את התלונות לפי השיטה הבאה: תלונות בטווח האדום שזה הטווח האסור, בטווח הירוק שזה נראה בסדר, ובכתום, כלומר אולי לא בסדר. הייתה דילמה מה לעשות עם התלונות האלו והאם לעשות שימוש בכלים המשמעתיים הרגילים או לעשות פרוצדורה מיוחדת. בסופו של דבר רוב התלונות נסגרו או טופלו במסגרת אמצעים פדגוגיים.
- יש מוסדות שהקימו ועדות מיוחדות כמו, למשל, בצלאל בירושלים, שהקימו ועדות מיוחדות לטפל באירועים של שבעה באוקטובר. באוניברסיטת תל אביב הוחלט לעשות שימוש בתשתיות הקיימות - בוועדות המשמעת הקיימות.
- בסופו של דבר הוגשו שלושה הליכים כלפי סטודנטים: יהודי, תושב שטחים וערבי ישראלי על התבטאויות שעמדו במבחן של תמיכה בטרור. כאמור, כל יתר התלונות נסגרו או הועברו לביור פדגוגי.
- מצאנו, שהליכים משמעתיים זו דרך לא מוצלחת ביותר לטפל באירועים כאלה. כל התיקים המשמעתיים עדיין מתנהלים, כל הסטודנטים מיוצגים על ידי עורכי דין, זה עולה ויורד בערעורים, הייתה הסתבכות פרוצדורלית עם ענייני מעונות, זה לא עושה את העבודה.
- ההליך המשמעתתי לא היה ואיננו האמצעי לנהל אירוע כזה, של מאות תלונות שהגיעו על כ-100 אירועים. כאשר היו התבטאויות בעייתיות, במקום להעמיד לדין את הסטודנטים הם הופנו לשיחה

ביחידה מתוך הבנה שהסטודנטים הם תמי לב, עשו טעות, לא הבינו מה הם עשו, מתחרטים או רוצים לחזור ללימודים, השיחה עם הסטודנטים התגלתה בסופו של דבר כאמצעי היעיל ביותר והנכון ביותר כדי לחזור לחיים משותפים בקמפוס. ההליכים המשמעותיים יעשו את העבודה שלהם, אבל תורמים מעט מאוד לחיים בקמפוס.

- האירוע כולו הוא אירוע קשה ופרופ' זיו הקדישה באופן אישי מאות שעות לטפל בנושא התלונות.

סבב שני: לקחים מהאירועים

פרופ' גור אלרואי

- בשבעה באוקטובר הסטודנטים היהודים נחשפו לכזו כמות של אלימות וזוועות ותיאורים גרפיים נוראים עד שהם פחדו להגיע לקמפוס. גם הסטודנטים הערבים פחדו להגיע כי במציאות של מלחמה כולם מסומנים. זה מצב שהוא לא מתקבל על הדעת והיה צריך להתמודד אתו.
- באוניברסיטת חיפה היה את הסיפור המיותר לחלוטין של המרצים, שהכניס גם את אותם המרצים למעגל התלונות וגרם לכך שהם מצאו את עצמם פתאום גם הם בעין הסערה, מואשמים בהאשמות חסרות בסיס כאילו הם תומכי חמאס. זה הוסיף גם שאלות קשות מאוד וייחודיות לאוניברסיטת חיפה כמו, מה עושה סטודנט שלא רוצה ללמוד עם אותו מרצה.
- מבחינת מה שנלמד: קשה להאמין שאיזשהו מוסד אקדמי היה ערוך להתמודד עם אירוע כמו ה-7 באוקטובר. התקנונים נבנו על פי רוב לתת מענה לימי שגרה, ותקנון האוניברסיטאות או תקנון אקדמי לא נותן פתרונות לאירוע כל כך קטסטרופלי וחסר תקדים. אז קודם כל **מצאנו את עצמנו, מופתעים מאוד וללא כלים להתמודד.**
- עלתה ביתר שאת השאלה, האם מותר למוסד אקדמי להעלות לדין משמעתי סטודנטים שמתבטאים ברשתות החברתיות שאינן קשורות לאוניברסיטה. זו שאלה עקרונית שיש בה דעות לכאן ולכאן. במקרה המאוד חריג הזה, שבו הרקטור סבור שיש נפיצות שיכולה להדליק את הקמפוס כולו, אפשר גם לעשות מעשה שהוא חסר תקדים, אבל מאוד מינורי בהשלכותיו, כלומר, השעייה לשלושה ימים עד שתפתח ועדת המשמעת.
- **למדנו שאין לנו תשובה בתקנון ויכולת להגיב בצורה מושכלת לאירוע כל כך טראומטי ויוצא דופן באלימות שלו ובתוצאות שלו. זה הדבר שנצטרך לתת עליו את הדעת בתקווה שלא יהיו עוד אירועים כאלה.**

פרופ' סיביל היילברון

- הסיטואציה היא סיטואציה מאוד קיצונית ויש לה אלמנטים של פוסט טראומה בשני הצדדים. השאלה היא **איך מאפשרים את ההמשך של החיים המשותפים בקמפוס.**
- יותר משחשוב לעמוד על שאלת התקנון, חשוב לעמוד על כך שבסיטואציה מאוד קיצונית צריכים להביא אוכלוסיות משני צדי הקונפליקט לשבת ביחד וללמוד. זו המציאות בסוף, וחשוב לעשות את זה בצורה מקצועית.
- המכללה הזמינה את ד"ר יעל מעיין לתת סדנאות וכלים להתמודדות עם סיטואציות שונות. למשל, היא המליצה לפרופ' היילברון לעשות שיחות עם המרצים דוברי ערבית בלבד, לתת להם פורום לדבר גם בינם לבין עצמם, וזה היה מאוד חשוב. זה נותן אפשרות ללמוד דברים שאי אפשר ללמוד במפגשים המשותפים והזדמנות לאנשים לספר את הסיפור שלהם בלי לפתוח את זה לדיון.
- **אנחנו לא רוצים להיות באוריינטציה של משטרה ולכן הסיפור הלגלי או המשפטי של חופש הביטוי הוא לא העניין. העניין הוא יותר של איך תורמים לאווירה בקמפוס ומביאים לכך ששני הצדדים מבינים שצריך לנהל דיון שנותן מקום ומרחב לכולם לדבר בצורה מתקבלת על הדעת ולא פוגענית. זה האתגר האמיתי.**
- בסופו של דבר, חלק מהסטודנטים האלה הם בני 18, וניזונים מרשתות חברתיות. הם לא ניזונים ממקורות אחרים, ויש רמה מאוד גבוהה של בורות. **למדנו שגם עם הבורות הזו צריכים לדעת להתמודד.**
- החזרה לקמפוס היא הדבר החשוב ביותר וגם ההכנה לפני שהסטודנטים נפגשים בפעם הראשונה. **במכללה השקיעו בכל המחלקות בשיחות אישיות טלפוניות, בזומים משותפים ובמפגשי קמפוס משותפים לפני שהסטודנטים חזרו ללמוד, וזה היה מאוד מוצלח.** הסטודנטים לא נפגשו בפעם הראשונה באותו יום שחזרו ללמוד אלה נפגשו כבר קודם. מפגשים אלו אפשרו לנהל את הסיטואציה.
- בנוסף, בכל מחזור שהגיע לקמפוס, מרצה אחד אמר כמה מילים על הסיטואציה ורק אז המרצים התחילו ללמד.
- ישנה גם סוגיה של חופש הביטוי של הסגל האקדמי, שהתחילה עוד בזמן המחאה כנגד הרפורמה המשפטית, ומוסדות שניסו, במידה מסוימת, להגביל חופש ביטוי זה. כחוקרים, המרצים לא מוכנים שיגבילו אותם והם יכתבו את מה שנכון בתוצאות המחקר שלהם. אבל בכתה **המרצים נדרשים להיות ערניים לרגישויות של הכיתות שבהן מגוון רחב של סטודנטים, ולנהל את זה ברגישות ובעדינות.**

פרופ' רנדה ח'יר עבאס

- למדנו שאנחנו, כמוסדות להשכלה גבוהה במדינת ישראל, חייבים להיות הקול השפוי והאחראי. אנחנו אלה שצריכים לעשות רפלקציה על איזה דור חדש אנחנו רוצים לחנך במוסדות להשכלה גבוהה במדינת ישראל.
- סביב המלחמה כולנו מתכנסים ביחד, מזדהים ומגלים שייכות ואהבה למולדת. חשוב שההזדהות והביחד יהיו גם בימים הטובים. אנחנו אנשים חפצי חיים וכולנו צריכים לעשות חשבון נפש עם עצמנו, מה קורה לנו כעם במדינת ישראל? למה אנחנו נפגשים רק באוניברסיטאות אחרי שאנחנו מסיימים י"ב? למה אין לנו את השיח ואת הדיאלוג המשותף עם שפה משותפת והכרת האחר ושפתו, למה אנחנו לא מנסים לקחת יוזמה ולהסתכל עמוק בכל מה שקורה במערכת החינוך הישראלית מהפעוטון עד למוסדות להשכלה גבוהה? צריך להיות בטוחים שאנחנו עשינו די כדי להביא את כולם יחד גם בימים הטובים ולא רק בימים קשים.

פרופ' נטע זיו

- חופש הביטוי מתייחס לא רק לזכות לחופש ביטוי אלא הפך להיות פרוקסי לשאלות יותר עמוקות לגבי המהות האזרחית של המוסדות אקדמיים.
- מסקר שנעשה באוניברסיטה עלה, שהסטודנטים היהודים והסטודנטים הערבים פוחדים באותה מידה להגיע לקמפוס, אבל הסטודנטים הערבים חוששים במיוחד מהגבלת חופש הביטוי שלהם.
- יש גם שאלות של מה זו אזרחות אקדמית: האם כשאני מתבטאת בפייסבוק הפרטי שלי אני לוקחת איתי גם את האזרחות האקדמית שלי כסטודנטית? מה זה אומר להיות סטודנטית? מה זה אומר האחריות שלי כסטודנטית? ומהצד השני מה זה להיות מחנך? האם מרצים לפיזיקה, מתמטיקה והנדסה, יכולים להגיד "באנו ללמד חדו"א ולא לחנך סטודנטים"? או שהמרצים הם גם מחנכים בכיתות שלהם המהוות, למעשה, מיקרוקוסמוס של החברה הישראלית?

מושב שני | חופש הביטוי במרחב האקדמי – מהו המרחב האקדמי? ומהם גבולות חופש הביטוי במרחב הזה?

תמצית

הדוברים והדוברות במושב זה עסקו בנושא של חופש הביטוי במרחב האקדמי בישראל, בעיקר בהקשר של הסכסוך היהודי-ערבי.

פרופ' ברק מדינה טען שחופש הביטוי אינו אומר שכל דבר מותר, אלא שצריך להבחין בין ביטויים שהם פסולים מוסרית לבין ביטויים שהם גם פסולים וגם מסוכנים. רק במקרים נדירים וחריגים בהם אפשרות ממשית של ודאות קרובה, או שיש סיכון גבוה מאוד של פגיעה מהביטוי יש מקום להגביל את הביטוי, וברוב המקרים צריך להגיב בדרכים אחרות, כגון דיון, שכנוע וחינוך.

פרופ' נועם זוהר טען שחופש הביטוי של המרצים אינו יכול להיות מנותק מהציפיות מהתלמידים, ושיש להתייחס לשונות התפיסות והנרטיבים של הסטודנטים היהודים והערבים. הוא הדגים את הטיעון באמצעות הדוגמה של התוכנית ללימודי מגדר באוניברסיטת בר אילן, שהציפה את האתגר של השמעת הביקורתיות על יחסי כוח בחברה.

פרופ' יולי תמיר הציגה את התפיסה שלפיה, עוד לפני השאלה על חופש הביטוי יש חשיבות לכבוד הדדי, תפיסה שלאורה מכללת בית ברל מתנהלת כקהילה יהודית-ערבית ומנסה להתמודד עם הסכסוך בדרכים שונות. פרופ' תמיר שיתפה בתהליכים שעברה המכללה בעקבות אירועי ה-7.10.23 כגון, הוצאת הודעת גינוי משותפת, כתיבת קוד אתי, והחלטה שלא להשתמש בוועדות משמעת לבדיקת תלונות על ביטויים של סטודנטים.

שלוש הנקודות המרכזיות עליהן הסכימו הדוברים בהקשר של חופש הביטוי במרחב האקדמי הן:

- חופש הביטוי הוא ערך חשוב ומרכזי במרחב האקדמי ומאפשר להעמיד דעות ורעיונות שונים לדיון ולביקורת.
- חופש הביטוי אינו אומר שכל דבר מותר. יש להבחין בין ביטויים שהם חוקיים ולגיטימיים לבין ביטויים שהם אסורים או פוגעים בזכויות או בכבוד של אחרים.
- חופש הביטוי צריך להתייחס להקשר החברתי והפוליטי שבו הוא מתרחש. יש לקחת בחשבון את השונות והמורכבות של הקהילות האקדמיות, במיוחד בישראל בהקשר של הסכסוך היהודי-ערבי.

מתוך הדברים עלו שאלות כגון:

- האם מוטלת על הדוברים האחריות לשקול את ההשלכות המוסריות והחברתיות של הביטוי שלהם או שבאחריות על המוסדות האקדמיים להגדיר וליישם קוד אתי או חוקים שיגבילו את הביטויים הפוגעניים או המסוכנים?
  - האם נדרשת התייחסות שונה במקרים נדירים וחריגים כגון, תמיכה בטרור או בחמאס? האם כלים של הגבלת חופש הביטוי במקרי קיצון יכולים או צריכים להיות ישימים גם במקרים יומיומיים ורגילים כגון, ביקורתיות על יחסי כוח בחברה או על נרטיבים היסטוריים?
- לאחר מכן התייחסו הדוברים האחד לדברי השני. בין התובנות העיקריות שעלו בשלב זה:
- קוד אתי יכול לשמש כחלופה להעמדה לדין משמעת.
  - חשוב שאוניברסיטאות לא יתעלמו ולא ישתיקו סטודנטים אלא יסבירו מה השיח הראוי במקום בו הם נמצאים, שצריך להיות גם השיח הראוי בקהילה הכללית בישראל.
  - רק כאשר ביטויים עוברים קו גבול מסוים שאי אפשר להסכים לעבור אותו, רק אז יש מקום לגינוי או צעדים משמעתיים. פעמים רבות, תגובות של סטודנטים בעקבות אירועי ה-7.10 לא חצו קו זה.
  - צריך לשים לב לשיח של מטרות מול שיח של אמצעים. מטרות יכולות ליפול בתוך גבולות המותר בהקשר של חופש הדיבור אם האמצעים להשגתן נופלים גם הם בתוך גבולות המותר ולא מחוץ להם (למשל, מטרה טריטוריאלית יכולה להיות מושגת באמצעי של משא ומתן והסכמה אך גם באמצעי של טיהור אתני).
  - שיח חינוכי אשר לא גורר ריבוי תגובות והאשמות הדדיות, כפי שעושה תהליך ענישת, הוא נכון ואף יעיל יותר, למרות הזמן הרב יותר, לכאורה, שהוא מצריך.

פרופסור למשפטים באוניברסיטת חיפה, דיקן לשעבר של הפקולטה למשפטים באוניברסיטת חיפה. היום הוא מנהל מרכז מינרבה לחקר שלטון החוק במצבי קיצון ועמית בכיר במוסד שמואל נאמן. חבר בפורום המרצות והמרצים למשפטים למען הדמוקרטיה הפועל נגד שינויי המשטר שהוצגו במערכת המשפט בשנת 2023. הפורום פועל במסגרת של 'בשער'.

חופש הביטוי הוא זכות יסוד בדמוקרטיה ומהווה נייר לקמוס: יש חופש ביטוי יש דמוקרטיה, אין חופש ביטוי אין דמוקרטיה.

אבל חופש הביטוי הוא לא זכות מוחלטת. הוא לא כולל את החופש להסית לאלימות, למשל. בקרב מדינות דמוקרטיות יש מנעד לא קטן בנוגע להגבלות על חופש הביטוי: ארצות הברית, שאנחנו כל כך מכירים, היא בקצה האחד של הסקאלה, שם נחשב חופש הביטוי כזכות על והמגבלות עליו הן מצומצמות, וגרמניה בקצה השני של הסקאלה, בה כבוד האדם נחשב כזכות העל, וחופש הביטוי נסוג מול פגיעה בכבוד האדם. בתי המשפט בישראל מיצבו את גבולות חופש הביטוי קרוב יותר לעמדה האמריקאית, קרוב אבל לא זהה. השופט האמריקאי ביותר בבית המשפט העליון שלנו בהיסטוריה, שמעון אגרנט, ייבא עוד ב-1953 את השיח האמריקאי וקבע את מבחן הוודאות הקרובה כמבחן המוביל להגבלת חופש הביטוי, אבל היו שופטים אחרים, בעיקר יוצאי גרמניה, שמשכו את השמיכה לכיוון הגרמני למשל, בנוגע לאיזון בין חופש הביטוי לזכות לשם טוב.

השאלה הראשונה בפאנל זה היא, **גבולות חופש הביטוי המצוי והראוי בדין הישראלי. מתי ניתן לאסור על ביטוי מראש? או להעניש בנינו בדיעבד?**

בהמשך אנחנו צריכים לשאול את עצמנו, **האם גבולות חופש הביטוי באקדמיה זהים לגבולות הדין הכללי** או שגבולות חופש הביטוי באקדמיה רחבים יותר?

מה לגבי מרחב הביטוי שבין ביטוי בלתי חוקי לביטוי לגיטימי? מרחב של ביטוי חוקי אבל לא ראוי, ביטוי שתוכנו לגיטימי אבל לא סגנונו, ביטוי שמתעלם מרגשות המאזין לו או ביטוי המכפיש אדם או קבוצה שלמה? רובנו רואים במוסדות האקדמיים גם מוסדות חינוכיים וגם קהילות. ניתן לטעון כי תפקידנו לא רק להגשים את גבולות החוק הפלילי, אלא גם לחנך את הסטודנטים שלנו לשיח מבוסס עובדתית מכבד, מזמין השתתפות וכדומה.

שאלות אלו, הקשורות לגבולות האתיים של חופש הביטוי, מזמינות, כמובן, שאלות לגבי האכיפה. **האם על המוסדות האקדמיים לאכוף גם התבטאויות של חברי הקהילה האקדמית שלא במסגרת הפיזית של הקמפוס או הפלטפורמות דיגיטליות שקשורות אליה?**

סבב ראשון: על חופש הביטוי במרחב האקדמי

פרופ' ברק מדינה, האוניברסיטה העברית

פרופסור למשפטים, מופקד על הקתדרה לזכויות האדם על שם חיים כהן בפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית. לשעבר הרקטור האוניברסיטה העברית, לשעבר דיקן הפקולטה למשפטים. לפרופסור מדינה יש גם תארי בוגר ומוסמך בכלכלה מאוניברסיטת תל אביב, תואר מוסמך במשפטים אוניברסיטת הרווארד, ודוקטורט בכלכלה מהאוניברסיטה העברית. כיהן כפרופסור אורח באוניברסיטאות קולומביה בברקלי.

שני דברים עיקריים:

- יש מקום לצמצום ניכר של הגבולות על חופש הביטוי בתוך הקמפוס, בוודאי כשהביטוי נעשה מחוץ למסגרת של האוניברסיטה. הימנעות מהגבלה אין משמעותה הסכמה עם הדברים ואין משמעותה התעלמות מהדברים. צריך להגיב לדברים, אבל לא באמצעים משמעתיים.
  - הזכות לחופש ביטוי מבוססת על ההבחנה בין היחס שלנו מבחינה מוסרית לביטוי מסוים אם הוא ראוי או איננו ראוי, לבין השאלה האם מוצדק לאסור אותו. ביטוי שמוצדק לאסור אותו ככלל צריך להיות פסול מוסרית, אבל זה שהוא פסול מוסרית זה עוד לא מספיק כדי להצדיק לאסור אותו. אנחנו צריכים להגיב לביטוי בדרך של ביטוי נגדי, בדרך של שכנוע, לא בדרך כוחנית של השתקה. החשש בהקשר הזה של השתקה הוא, שאנחנו טועים בשיפוט המוסרי שלנו שזה ביטוי ראוי לגינוי או שהעצם ההשתקה לא תמנע את המשך האמונה של אדם או את הדעות הפסולות שלו ולכן צריכים להתאמץ הרבה יותר כדי לגרום לו לשנות את העמדות שלו.
- באופן כללי הרעיון הזה של מישהו שיש בידיו כוח, בין אם הוא רקטור, או נשיא, או שופט, או שוטר, יהיה זה שיחליט וישפוט שיפוט מוסריים, יחליט מה המשמעות המדויקת ולמה הם התכוונו כשהם אמרו כך או אחרת, ויגזור, זה דבר שיש בו סיכון רב. זה הבסיס של הדמוקרטיה, ואוניברסיטאות אמורות להיות אמונות על הדמוקרטיה.
  - חופש ביטוי מוגבל כאשר הביטוי הוא פסול, אבל הוא גם מסוכן כשנשקפת ממנו סכנה וכשההערכה היא, שאם הביטוי יאמר אז יגרם נזק חמור במיוחד שאי אפשר למנוע אותו בדרכים אחרות.

- ההערכה אם יש סיכון או אין סיכון תלויה בנסיבות. צריך להעריך מה בדיוק נאמר? מה המובן המסוים שלו? מי הדובר? מה ההשפעה שלו על האנשים? לאיזה דברים הם יובילו?
- בהקשר הזה, אם רוצים לסכם את כל המשפט החוקתי שלנו במשפט אפשר לומר, שחירות משמעותה נכונות של החברה ליטול סיכונים, ואם יש ספק אז אנחנו נמנעים מהגבלת ביטוי. רק אם יש אפשרות ממשית של ודאות קרובה, או שיש סיכון גבוה מאוד של פגיעה מהביטוי, אז יעשה הצעד החריג הזה של הגבלה. זה דבר שנובע מהרעיון של זכויות אדם.
  - יש לזה חריג אצלנו כשמדובר בהסתה לגזענות. התפיסה היא, שהסתה לגזענות לא כפופה למבחנים כאלה. התפיסה, שגזענות היא אסורה, מבוססת על איזשהי הערכת סיכונים כללית שעשינו פעם אחת. במקרה זה לא בוחנים כל ביטוי וביטוי לגבי הסיכון שנשקף ממנו, אלא אומרים שבהגדרה מדובר בביטוי מסוכן.
  - ביחס לאוניברסיטאות: אם היינו יודעים שהגבלת הביטוי תחזיר את החטופים או תגרום לכך שלא יהיה הרג של עוד בן אדם אחד נוסף או אם אי הגבלת הביטוי תגרום חלילה לעוד טבח שזוהי מוצדק להגביל את הביטויים האלה ומוצדק לאסור אותם. לא תמיד אפשר לדעת שזה באמת המצב, ולכן צריך לברר את זה באופן קפדני.
  - הפתרון של להרחיק אדם מהקהילה הוא קל מידי. אם הוא ילך מהקהילה, האם הוא יעלם מהעולם? סטודנט שלפי הטענה תומך בחמאס, אם אנחנו נזרוק אותו מהקמפוס שכחנו ממנו? הבעיה נפתרה? זו שגיאה מבחינתנו להתייחס בצורה הזאת לאנשים שאומרים דברים כאלה. אנחנו צריכים להגיב לביטויים פסולים כאלה. אנחנו, כנושאי משרה, צריכים להגיד למה הם לא בסדר. אנחנו צריכים לעשות צעדים חינוכיים, להזמין את האנשים ולדבר איתם, להבהיר להם למה זה פסול מה שהם אמרו, לנסות ולהביא אליהם את החומרה שבדברים, את הפסול המוסרי במה שהם עשו, להסביר להם למה הם פוגעים ברגשות שלנו, למה הם גורמים לכך שאנשים לא ירצו לשבת לידם בכיתה. המהלכים הללו הם מהלכים שהם הרבה יותר קשים אבל הדרך הארוכה מובילה הרבה פעמים למקום טוב יותר.

פרופ' אמריטוס נועם זוהר, אוניברסיטת בר אילן

פילוסוף, מתמחה בפילוסופיה של המוסר, פילוסופיה פוליטית עם דגש על אתיקה יישומית ומוסר במלחמה וכן בפילוסופיה של ההלכה ומחשבות חז"ל. פרופ' זוהר היה ראש המחלקה לפילוסופיה כללית באוניברסיטת בר אילן ועמד בראש התוכנית ללימודים מתקדמים בביואתיקה. יחד עם מייקל וולצר ומנחם לורנבאום הוא עורך את סדרת הספרים 'המסורת הפוליטית היהודית The Jewish Political Tradition' בהוצאת ייל.

- חופש הביטוי של המרצים איננו מנותק ממה שמצפים מהתלמידים. אם מרצה יגיד משהו בכתה ותלמיד אחר כך יחזור על זה, האם זה לגיטימי שהמרצה ידבר ככה בכתה אך לא לגיטימי שסטודנט ידבר ככה באיזשהו פורום אקדמי או בקפיטריה או בפייסבוק?
- אפשר להדגים את הטיעון באמצעות הדוגמא של התוכנית ללימודי מגדר בבר אילן: המסורת היהודית, כפי שהועברה במשך הדורות, לא מאפשרת באמת שוויון מגדרי אלא היא, בעצם, היא מסורת זכאנית נשים. מצד אחד, האמירה הזאת בזהות המסורתית של אוניברסיטת בר אילן ובשביל חלק מהתלמידות והתלמידים שלי בכיתה, נתפסת כאמירה מאוד בעייתית ומקוממת. מהצד השני, סטודנט יכול לשמוע בקורס יהדות, למשל, שמעמד האישה במסורת היהודית הוא מצוין, שראוי שתהיה שליטה של גברים בנשים. בעת הקמת התוכנית למגדר הייתה התלבטות, האם לאפשר קורס שמועבר ברוח הגישה השנייה. כאן נתקלים בבעיה, ככל שמדברים בקורסים במדעי החברה, במשפטים ובוודאי במדעי הרוח, שעוסקים בחברה האנושית, אי אפשר להתעלם מהאתגר של ביקורתיות על יחסי כוח. יחסי כוח מסווים את עצמם כלגיטימיים. התפיסה של המצב הקיים נתפסת כלגיטימית, והביקורת על המחשבה הביקורתית, המדעית והאקדמית נקראת הרבה פעמים לקלף את המסווה של הלגיטימיות ולומר שזה מתחזה לגיטימי, אבל באמת יש פה יחסי כוח ויחסי דיכוי, גם אם הם לא מגיעים למקום של הסתה, וסכנה ברורה ומיידית לאלימות. אבל, אם עשרות נשים בשנה נרצחות בישראל בידי בני זוגן, וזה בעצם פרי מסוים של מערכת פטריארכלית הרבה יותר רחבה, איפה הגבול? למה רק גזענות? יש כל מיני צורות של שיח כוחני ואליים למשל, הטרדה במקום העבודה, שיוצרת סביבת עבודה או סביבת לימודים לא בטוחה. האם מותר למרצים לדבר בצורה מסוימת ומותר לסטודנטים לדבר בצורה מסוימת כשזה לא מסכן באופן מידי מישהו באלימות פיזית אבל כן יוצר מצב מעיק ובלתי נסבל, שבו אישה מרגישה מאוימת ולא רצויה?
- חשוב להשמיע את הביקורתיות הזאת מצד מי שזה מאיים עליו. להשתיק את הביקורת, לדבר רק בצורה ניטרלית, ולא לחשוף את האלימות שמאיימת עלינו על ידי הכוחות של המבנים החברתיים, זאת גם בעיה.

פרופ' יולי תמיר

פרופסור לפילוסופיה. את הדוקטורט היא כתבה באוקספורד בהנחייתו של ישעיהו ברלין על 'לאומיות בגבולות הליברליזם'. בעבר חברת כנסת ושרה מטעם מפלגת העבודה, שרה לקליטת עלייה ושרת החינוך. הייתה נשיאת מכללת שנקר וכיום נשיאת המכללה האקדמית בית ברל.

- הדיון על מה צריך לעשות הוא שאלה מוסרית שניצבת לפנינו ויש לה התבטאות מעשית באיך אנחנו נוהגים.

- הדבר החשוב עוד לפני השאלה על חופש הביטוי הוא כבוד הדדי. מכללת בית ברל מתנהלת כקהילה שיש בה יהודים וערבים במעמד שווה: לא מכללה יהודית שלומדים בה ערבים אלא מכללה יהודית-ערבית. בתוך קהילת המכללה יש דיון מתמשך רב שנים על מה המשמעות של להיות חבר בקהילה שיש בה שני עמים לפחות, להם תפיסות עולם שונות ונרטיבים שונים. 'המרכז לחיים משותפים' בבית ברל עוסק שנים בהכלה של השונות הזו וביכולת לשוחח על כך, בצורה מאוד סדירה, גם ברגעים הכי כואבים.
- בשבעה באוקטובר בערב, כשהתבררו ממדי הזוועה, פניתי לכל חברי הסגל, יהודים וערבים, והוצאנו הודעת גינוי משותפת בעברית ובערבית שכל הסגל מזדהה איתה. היה חשוב לעשות את זה באופן מידי לפני שהתחילה הכניסה לעזה כי היה ברור שאחר כך הדברים יסתבכו. היה גם ברור שהדבר הראשון שישאלו את העמיתים הערבים שלי זה "אתה מתנצל על מה שהיה עוטף? על מה שעשה חמאס? איך אתה מרגיש על זה?" בקהילה מורכבת זאת שאלה שמאוד מאוד מקוממת.
- הודעת הגינוי היוותה מסמך שהחל דרך מאוד מובנת: היו הרבה שיחות בתוך הסגל. המרכז לחיים משותפים שלנו יצא לשיחות נפרדות, עם הערבים לחוד ועם היהודים לחוד. אפשר היה לחוש שגם היהודים וגם הערבים מפחדים ושהביטחון ההדדי התערער.
- כשהגיע אליהם מכתבו של שר החינוך לדווח על סטודנטים תומכי טרור, זרקתי אותו לפח, וניסינו להתנהל עם כמה שפחות רגעי משבר.
- סטודנטים יהודים התלוננו על דברים ששתי סטודנטיות ערביות העלו. התקיימה וועדת משמעת בנושא, עם אחת הוחרר הדין ועם השנייה לא.
- לאחר מכן הוחלט, שלא יהיו יותר ועדות משמעת בנושא. ועדות משמעת ערוכות לטפל בהעתקות בבחינות ובכל מיני סוגיות אחרות; הן אינן ערוכות לבדוק אם מישהו אומר לנו "לא כתבתי את זה היום" או "מישהו שם את זה בפיי", המכללה לא ערוכה לזה ולא רוצה להיות משטרה. מאותו רגע הוחלט שמי שרוצה להתלונן שיתלונן במשטרה. מאז הסתיימו התלונות במכללה לחלוטין.
- לאחר מכן, החל תהליך של כתיבת קוד אתי משותף, וזה תהליך חינוכי מהמדרגה הראשונה. שאלנו את עצמנו במעגלים די רחבים בתוך המכללה: מה הקוד האתי שלנו? מה הקוד של השיח האתי שלנו, בימים אלו ובכלל? זה נושא שלא קשור רק לעת הזאת, למרות שבעת הזו הוא החמיר ועומד במרכז העניינים.
- פורסם קוד אתי שמשרטט מה אנחנו חושבים שאפשר להגיד. זו לא שאלה של מותר וזו לא שאלה חוקית, אלא מה אנחנו כקהילה רואים כלגיטימי לומר בקמפוס ומה לא. בין

השאר, נעשתה הבחנה ברורה בין תמיכה בחמאס, שכמובן אסורה גם על פי החוק וגם מבחינה מוסרית, לבין תמיכה בעם הפלסטינאי וזכויותיו.

- המהלך כולו אפשר לאנשים להביע את דעתם ואת כאבם, ותהליך זה הביא לכך שהרוב מוחלט של הסטודנטים היהודים והערבים חזרו לקמפוס. תחושת הביטחון לא איתנה אבל היא סבירה ואין כרגע בעיות נוספות.

סבב שני: התייחסות הדדית לגישות שהוצגו

פרופ' עלי זלצברגר

יש פה חיבורים מעניינים אבל גם פערים: פרופ' ברק מדינה הציג גישה מינימליסטית להגבלת חופש הביטוי בקמפוס. המסקנות של פרופ' נועם זוהר הן, שלמרות שיש מישורים אתיים וכולי, אז אי אפשר לאכוף אותם או לאגם אותם בכללים לאכיפה. פרופ' יולי תמיר סיפרה על יצירת קוד אתי שהוא מעבר לחוק, אבל האם הקוד האתי הזה הוא קוד אתי שמיועד לאכיפה? מה קורה אם אנשים לא מתנהגים לפיו? זה חוזר בסופו של דבר לדין המשמעותי.

פרופ' ברק מדינה

מסכים עם מה שפרופ' שיולי תמיר אמרה, ולמעשה, גם באוניברסיטה העברית נוסח המסמך כמו שפרופ' תמיר תיארה. פרופ' מדינה חשב שצריך לעשות קוד אתי כחלופה להעמדה לדין משמעותי של סטודנטים, לתת קריאת כיוון. חשוב לזכור שאוניברסיטה לא מתעלמת מהתבטאויות גם אם היא לא מעמידה לדין משמעותי בגיבן. יש לאוניברסיטה תפקיד חינוכי, אבל החינוך לא נעשה באמצעים כוחניים. "חינוך זה בסופו של דבר אהבה ודוגמה אישית" וצריך לתת דוגמה אישית לסטודנטים.

דוגמה אישית זה לא להשתיק אותם ולא להתעלם מהם. התעלמות היא חוסר כבוד כלפיהם כמעט באותה מידה כמו להשתיק. צריך להתעמת איתם, לסמן להם קו, להסביר להם מה השיח הראוי במקום בו הם נמצאים, ושצריך להיות גם השיח הראוי בקהילה הכללית בישראל. זה לא שיח של 'אתם' ו'אנחנו' ולא ראוי להכליל, להסית או להביע שמחה על הרג של אנשים, יהודים או פלסטינים. תפקיד האוניברסיטה הוא לשדר מסר של מה אנחנו מתכוונים שהוא שיח ראוי.

כל זה בנפרד מהשאלה של איך להגיב. גם כאשר מנסים לסמן גבולות במובן של מה ראוי ומה רצוי. השאלה, כיצד להשיג פעולה בתוך הגבולות הללו היא שאלה חינוכית במהותה. יכולה להיות התבטאות כמו "צריך לעשות ג'נוסייד, רצח עם של העם היהודי", שנאמרת בצורה מפורשת ובוטה בתוך הקמפוס.

זה מסוג הביטויים שעוברים קו מסוים ואין אפשרות במקרה זה לצד חינוכי וזה כבר אבוד. במקרים כאלה יכול להיות שהתגובה צריכה להיות גיבוי וזימון אנשים אלה לשיחה.

בתקופתו של נפתלי בנט כשר החינוך, נקראה קבוצה של ערבים שתוך כדי הפגנה שרו משהו בסגנון של 'צריך לגרש את כל הציונים מפלסטין' ללשכת הרקטור, שזה מהלך לא טריוויאלי. בוצעה שיחה שבה הם נשאלו שאלות כמו "למה אתם אומרים את זה? למה אתם מתכוונים? האם אתם מבינים את המשמעות?" היה לזה ערך מועיל יותר מאשר אם הם היו מגורשים מהאוניברסיטה. זו צריכה להיות החשיבה, מה יועיל לנו, מה יקדם אותנו לחברה משותפת. יכול להיות שיש שם קו גבול מסוים שאי אפשר להסכים לעבור אותו, אבל אנחנו לא שם. רוב ההתבטאויות בעקבות הטבח הנורא של השבעה באוקטובר לא היו מהסוג הזה.

פרופ' נועם זוהר

ההבחנה בין מטרות לאמצעים, מה שנקרא, 'מוסר המלחמה מול מוסר בתוך הלחימה', היא קריטית בשיח של מוסר המלחמה. התובנה הקריטית להקשר הנוכחי היא מה שאמר הנשיא בוש אחרי אירועי מגדלי התאומים, כשהוא הכריז מלחמה עולמית נגד הטרור: "לא משנה במה אתה נלחם, יש אמצעים שאסור לך לנקוט בהם". המשמעות היא, שההתמקדות צריכה להיות באמצעים ולא במטרה. למשל, אם מישהו אומר שצריך שתהיה מדינה אחרת בין הים לירדן. למה הוא מתכוון? למדינה דו לאומית כמו אנשי ברית שלום? למדינה שתגרש הקבוצות האתניות ותעשה טיהור אתני? יש כל מיני מטרות ויש אנשים שיש להם סיסמה וצריך לפרק ולבדוק מה הכוונה במטרה. גיבוי לטרור מתמקד באמצעי.

פרופ' יולי תמיר

אנחנו ניצבים בסיטואציה שאנחנו צריכים להכיל. יש רגעים שאנשים חוצים את הגבול ועדיין עדיף לנהל שיחה ולא לנקוט בתהליכי הענשה. הליכי הענשה יוצרים גלגול של תגובה על תגובה על תגובה, עד שכולם עוסקים רק בהאשמות ההדדיות במקום בשיח משתף. השיח החינוכי הוא לא רק נכון יותר אלא גם יעיל יותר.

גם כשסטודנטים כתבו דברים חמורים בפייסבוק של המכללה כשהם נקראו לשיחה רובם נסוגו והתנצלו. היו שישה-שבעה מקרים בהם אנשים הורידו את הפוסטים ואפילו התנצלו בפני חבריהם לסגל או חבריהם הסטודנטים, בכך שהם יצאו מפרופורציה. זה גוזל זמן רב אבל זה שווה הכול ויותר טוב מכל הענשה ומכל העמדה לדין.

תמצית

כמו הכנס עצמו, גם הדיון המסכם התמקד בנושאים של חופש ביטוי, זהות והתמודדות עם מציאות מורכבת במוסדות האקדמיים בישראל. כל אחד מהדוברים האיר את נקודת המבט שלו או שלה על נושאים אלו, והציג את האתגרים והקשיים שחוו. מהדיון, כמו מהכנס כולו, עולה תמונה מורכבת של המציאות במוסדות האקדמיים בישראל, ועולה הצורך בדיאלוג פתוח ובהבנה עמוקה של הנושאים האלה.

פרופ' רנדה ח'יר עבאס תיארה את החוויה שלה כאזרחית ערבית בישראל, ואת הקשיים שהיא חוותה במהלך חייה כולל חוויה מטלטלת בעקבות אירועי ה-7.10, שבה היא הרגישה חשודה וזרה בגלל השפה שלה. פרופ' ח'יר עבאס הדגישה את החשיבות של הכלה ואיחוד בין כל האזרחים בישראל, וציינה שהפילוג וההפרדה בין האזרחים השונים במדינה מהווים בעיה.

פרופ' גור אלרואי תיאר את התהליך שבו סטודנטים שהביעו לכאורה תמיכה בחמאס הושעו מינהלית עד לפתיחת הליכים בעניינם (לטענתו, לשלושה ימים). הוא הציג את ההצדקה לכך בכך שהמצב היה חריג ולא ניתן להתמודדות בפרוצדורה רגילה.

פרופ' נטע זיו תיארה את התהליך שבו אוניברסיטת תל אביב התמודדה עם התבטאויות של סטודנטים, ואת החשש מהשפעת הפייק ניוז והמניפולציה שמתרחשת ברשתות החברתיות.

פרופ' יולי תמיר הזכירה שהנתיב החינוכי הוא ארוך ולא תמיד מצליח, אבל גם כשהוא לא מצליח הוא פחות גרוע מהעמדה לדיון, ושרשרת התגובות שהיא גוררת.

פרופ' סיביל היילברון הזכירה כי גם לפני אירועי ה-7.10 היה לחץ להפחית בשיח פתוח וביקורתי ולשאוף לכיוון א-פוליטי במוסדות להשכלה גבוהה. גישה זו מסכנת את החופש לנהל דיון ותביא בעתיד לשימוש יתר של פתרונות משמעותיים על פני פתרונות חינוכיים במקרים של חריגות מגבולות השיח.

התובנות שעלו מהדיון:

- אירועי ה-7/10 היו אירוע רדיקלי וחריג שהשפיע על הקהילה האקדמית והחברה הישראלית באופן משמעותי.
- קיימת שונות בגישות ובפעולות של המוסדות האקדמיים בהתמודדות עם המצב, ובין היתר ביחס להטיל משמעת או להגביל את ביטויי הסטודנטים או הסגל, ליצור דיאלוג והכרה הדדית בין הקבוצות המגוונות בחברה, ולטפח את המרחב האקדמי כמקום מחנך לפתיחות, העמקה ולמדנות.
- יש לצורך לאזן בין חופש אקדמי לאחריות חברתית, בין תקנות ונהלים לבין אלתור והחלטות, בין היבט האקדמי להיבט הלא-אקדמי של השחקנים האקדמיים.

- יש צורך ברפלקציה ולמידה מהאירועים, ובחשיבה מחודשת על תפקידם וזהותם של המוסדות האקדמיים בחברה הישראלית, על מדיניותם ונהליהם, על חובתם המוסרית והחינוכית ועל השפעתם והשלכותיהם.

מהלך המושב

מנחה: פרופ' חגית מסר ירון

פרופסור אמריטה להנדסת חשמל באוניברסיטת תל אביב ויו"ר בשער. בין יתר תפקידיה שימשה בעבר בתפקידי נשיאת האוניברסיטה הפתוחה, סגנית יו"ר המלג, סגנית הנשיא למו"פ באוניברסיטת תל אביב ומדענית ראשית של משרד המדע והטכנולוגיה.

פרופ' רנדה ח'יר עבאס

מה שקרה בשבעה באוקטובר קרה לכולנו כישראלים, יהודים וערבים, דרוזים ובדואים כאחד. הכאב הוא של כולנו ואם אנחנו, הבוגרים, אנשי האקדמיה, נמשיך עם קו של פילוג והפרדה אנחנו נהיה בבעיה. צריך לעשות עוד דיונים בהקשר הזה, איך להביא להכלה של כולנו יחד.

פרופ' ח'יר עבאס חלקה סיפור שארע בסוף אוקטובר: "אחרי אותה שבת שחורה, אחרי שבועיים שלושה, אחרי שקצת נרגענו, אני הלכתי כמו כל סבתא נורמלית, רציתי קצת לשמח את הנכדה שלי. אחרי שלושה-ארבעה שבועות נכנסתי לחנות לקנות לה מתנה. אני רנדה, שאני ידועה בעצם מי אני ומה אני ומה דעותיי, ואני לא רוצה כל הזמן ללכת עם תווית על המצח כמה אני שייכת למדינת ישראל. נכנסתי לאותה חנות. היה זוג שם צעיר עם תינוק בעגלה. התינוק ישן, והאמא באה מיד לקחה את התינוק שלה מהעגלה חיבקה אותו חזק. בעלה נדהם, שאל אותה מה קרה. היא אמרה לו "לא ראית איך הרגו תינוקות? ערפו ראשים?" אני היחידה שם! כאילו מה? את מסתכלת עליי? למה אני אומרת את הדברים האלו?" הסיפור לא לבוא בטענות לאדם אלא אל המדיניות שהובילה הממשלה במדינת ישראל מאז שהוקמה. "אני לא רוצה להיות מישהי שכל הזמן חושדים בה. "כשהייתי סטודנטית בבר אילן בסוף שנות ה-90 אני לא העזתי אחרי כל פיגוע להרים טלפון ולהתקשר לברר מה קורה עם הבנות הקטנות שהשארתי בבית בכפר ג'וליס מרחק של שלוש שעות מבר אילן. לא יכולתי לדבר איתם בשפה הערבית כי עצם ההתבטאות שלי בשפה הערבית תהפוך אותי למישהי חשודה. באותו זמן אחי, שהוא סגן אלוף ביחידה מובחרת במדינת ישראל, וכבר חודשיים לא ראיתי אותו, הוא נמצא באיזשהו מקום ומגן על כולנו, ובעלי שהגן על מדינת ישראל גם במלחמת לבנון וגם במלחמת המפרץ, ובכל זאת אני הייתי צריכה תמיד להגן על עצמי ולפחד לא לדבר בשפה הערבית.... גדלתי בבית שאבא שלי זכרוננו לברכה נלחם במלחמת ששת הימים והלך לעולמו, ובזמנו גם נפצע והיה לו קליע שאף אחד לא יכל להוציא

אותו מהיד, בגלל שפחדו שיהיה לו שיתוק. אני גדלתי בכפר מעורב מוסלמים, נוצרים ודרוזים ביחד גדלנו כמשפחה. החברים מהצבא שבאו לבקר אצלנו, היהודים, בשבילי היו הדודים שהגנו עליי אז אני גדלתי שכאילו כולנו אותו דבר. ופתאום יצאתי החוצה מהבועה שלי לעיר הגדולה, פתאום אני זרה וחשודה. לקחתי את כל זה איתי לעבודת המחקר ואת הראייה הזו הבאתי למכללה האקדמית הערבית לחינוך בחיפה להכשרה, איך עלינו כמדינה וכעם כדי לשמור על הבריאות של עצמנו, איך עלינו להתנהג".

אם כולנו רוצים לחיות בחברה בריאה אי אפשר לחכות למישהו מבחוץ שיבוא לעזור לנו. זה בידיים שלנו.

פרופ' גור אלרואי

"באוניברסיטת חיפה לא זרקו אף סטודנט. השעו לשלושה ימים עד לפתיחת תהליך המשמעת. שלושה ימים עד שהגישו את התלונה ואז הופסקה ההשגחה, וזה התחיל בצינורות המקובלים אצלנו. כל זה היה בהקשר של אמירות שהיו בשמונה באוקטובר שהיו תומכות בחמאס. הסיפור הוא לא שהרקטור השעה סטודנטים ונגמר הסיפור וזהו. אלו היו שלושה ימים בחופשת הקיץ, וברגע שנפתח הליך משמעתי בוטלה ההשגחה. ועכשיו זה מתברר, והם (ועדת המשמעת) יגיעו להחלטה כזו או להחלטה אחרת. אני, כרקטור, כבר לא מעורב.

הסיפור הזה, שאני אומר שהיה צריך לעשות איזשהו מעשה, בגלל שהיה אירוע חריג ונפיץ. אני יכול לקחת סיכון על נפיצות?

זה קצת הזכיר לי את העניין הזה שכשאתה עומד על גבעה וברברים באים לשחוט אותך, הדבר האחרון שאתה צריך לידך זה פילוסופיה של המוסר. וזו ההרגשה. היה מעשה נקודתי כדי לעצור את ההתבטאויות. אני לא חושב שיש איזושהי סיבה להזמין סטודנט ללשכת הרקטור ולהתחיל להסביר לו למה זה אסור להגיד שחבל שהיטלר לא שרף יהודים. או (סטודנט כותב) שהחמאס עשה מעשים ביום הגדול ביותר בתולדות פלסטין ועכשיו זה יום העצמאות שלנו ואנחנו נעשה על האש בשנים הבאות, לא נראה לי שצריך להזמין סטודנט ללשכת הרקטור ולהתחיל להסביר לו ולחנך אותו ולתת לו שיעור היסטוריה, וכן הלאה. יש דברים שהדעת לא סובלת באירוע הספציפי הזה. אני חוזר על הדברים שאמרתי: אנחנו צריכים להודות בכך שהתקנון האקדמי שלנו, ושל כל האוניברסיטאות, לא נתן את הדעת לאירוע קטסטרופלי מהסוג הזה."

פרופ' נטע זיו

"הדוגמאות שגור הביא הן דוגמאות קצה לא מאפיינות. לצבוע את כל הסיפור הזה בדוגמאות הקיצוניות האלה משטיח את המורכבות של הסיפור הזה. לנו היו שני מקרים כאלה, שמתוכם אחד הוא תושב השטחים, שאני חושבת שבכלל לא יכול היה להביע גם חרטה בגלל הקונטקסט שבו הוא לומד, וכל השאר הביעו חרטה, אמרו טעינו, לא הבנו, הסרנו מייד... בהתמודדות שלנו, האפקט החינוכי היה מאוד אפקטיבי: היו לנו תלונות של סטודנטים יהודים שהם משכו אותם חזרה אחרי שהם אמרו "נרנענו, היינו בסערת רגשות, לא התכוונו."

מצד שני, יש לנו במדינה ובקמפוס אנשים שעובדים בלחפש התבטאויות ולעשות מזה סערה. זה פייק מלא או חלקי, עיוות וסילוף. חלק עקבו אחרי הפרשיה שהייתה לנו עכשיו עם פרופ' אמל ג'מאל. אם משהו מגיע לרשתות, יש שם תשתיות שרק מחכות לסוג כזה של מניפולציה. בתוך כל הסיפור של איך לנהל את הסיטואציה אנחנו צריכים גם ללמוד איך להתמודד עם הפייק ועם הניסיונות לשסע ועם הניסיונות לעשות בדיוק הפוך ממה שאנחנו מנסים. יש בקמפוסים גורמים שירצו לנצל את החזרה לקמפוס כדי להתסיס וכדי להגדיל את המחלוקות. אז חלק מהסיפור של חופש הביטוי גם מתקשר לחששות שלנו מפני פרובוקציות."

פרופ' יולי תמיר

"יש שני מסלולים נפרדים: המסלול של ההחמרה הוא, לכאורה, כאילו יותר מתבקש ברגעים כאלה, אבל הוא רק מסית הלאה...היה אצלנו סיפור עם חמש סטודנטיות יהודיות שבאו בטענות שבית ברל לא מוסד ציוני ואני לא ציונית והם דרשו שאנחנו נכתוב הודעה שאנחנו מוסד ציוני. אמרתי להם שלא עולה על דעתי לכתוב את זה כי ברור מובן מאליו, אנחנו מוסד ציבורי במדינת ישראל, אני כל חיי הייתי ציונית, ואין שום סיבה. וזה פתח שיחה של איזה ארבע שעות על מה זה ציונות. כתוצאה מזה, הם הקימו תא ציוני, יש להם משימה בסמסטר הזה לכתוב נייר על דרכים שונות בציונות. התוצאה של זה, שכרגע הם התחילו לחשוב על עצמם: מה הם אומרים? זה לא בטוח שהם השתכנעו בדעותיי וזה בסדר, אבל הם בטח השתכנעו שהם לא יכולים לפסול אנשים ככה בהינף יד. הדברים האלה פי אלף יותר אפקטיביים ומשפיעים כאשר אנחנו עושים את התיב החינוכי הארוך שלא תמיד מצליח, אבל הוא פחות גרוע מהעמדה לדין ושרשרת התגובות שהיא גוררת. אי אפשר ככה ללמוד, אי אפשר ככה לחקור, אי אפשר לשבת ככה בכיתה. גם המעט שאנחנו מצליחים לעשות הוא הרבה יותר מאשר הנוק שהיה נגרם אם היינו נוקטים בדרך האחרת."

פרופ' סיביל היילברון

הדיון הזה משקף הנחה שהמוסדות האקדמיים הם מקום לשיח פתוח וביקורתי על חופש הביטוי וכן הלאה. אסור לקחת את זה כמובן מאליו. עוד לפני השבעה באוקטובר התחילה אווירה שהשפיעה בצורה חזקה מאוד לפחות על מוסדות שאינם חזקים, או שאין להם נשיאות מאוד חזקה. שיח כמו שמתנהל פה, לא מתנהל כלל בלא מעט מהמוסדות להשכלה גבוהה בישראל. בהרבה מוסדות להשכלה גבוהה, למעשה, דוחפים לכיוון של א-פוליטיות, או שכל דבר פוליטי הוא ביקורתי ורע. אחת הבקשות כמישהו שבא ממכללה פריפריאלית זה באמת לשמור על החופש האקדמי הזה על מנת לנהל את השיחה שמתנהלת פה. הנטייה זה ללכת לכיוון של א-פוליטיות כמעט מוחלטת, ויש סכנה שהנטייה ללכת לכיוונים של לגליזציה וועדות משמעת תתגבר.

פרופ' חגית מסר ירון:

חלק מערכי האקדמיה זה היכולת לנהל דיון. חלק מהחובה שלנו זה להקנות אוריינות אקדמית לסטודנטים שלנו וגם להתמודד עם המציאות. אנחנו מחויבים להקנות יכולת לשיח פתוח לסטודנטים שלנו, ואולי אחרי 7.10, כשאנחנו צריכים לבנות את ישראל 2.0, נדע מתוך זה להצמיח בוגרים שידעו להתמודד עם האתגרים האלה.

הפורום להשכלה גבוהה מופעל על ידי "בשער"

bashaar@bashaar.org.il | www.bashaar.org.il | 03-6424895 .70